

Ali zmoremo razumno presojati o morebitnih krčitvah gozdnih zemljišč

dr. David HLADNIK¹

¹Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Večna pot 83, 1000 Ljubljana

Ključne besede: GIS, prostorski podatki, raba prostora, zaraščanje zemljišč

Spremembe rabe prostora in zaraščanje kmetijskih zemljišč

Na Slovenskem so se pri ocenjevanju sprememb in prvobitnosti človekove rabe prostora v kulturni krajini uveljavile ocene, ki izvirajo iz romantične predstave o naravnih procesih in človeku, ki je nekdanj znal upoštevati naravne dejavnike. Pri krčitvi gozdov, v času do največje rabe kmetijskih zemljišč v 19. Stoletju, naj bi človek poznal naravne meje in upošteval naravne dejavnike, ki so vplivali na odločitve, kje bo gozd obstal in kako globoko se bodo vanj zajedle zaplate kmetijskih zemljišč. Na podlagi takrat oblikovane kulturne krajine in njenih sprememb do današnjih dni sklepamo tudi o ohranjenosti gozdov, krajinski zgradbi in naravnih procesih, ki jih želimo ohraniti v gospodarjenju z naravnim okoljem. Danes pogosto uvrščamo območja kulturne krajine v pomembne habitatne tipe in iščemo možnosti, kako bi vzdrževali njihovo ugodno ohranitveno stanje. Tiste, ki izvirajo iz nekdanje in današnje rabe negozdnih zemljišč ogroža prav gozd, ki se vrača na opuščena kmetijska zemljišča. Na podlagi analize arhivskih virov smo privzeli, da se je delež gozda na Slovenskem v zadnjih 200 letih povečal že za četrtno (Hladnik in Žižek, 2012).

Ob koncu prejšnjega tisočletja še ni bilo zanesljivih podatkov o obsegu kmetijskih zemljišč v zaraščanju (Cunder, 1999): »zaradi znane splošne zmede na področju evidenc o kmetijskih zemljiščih«. Obstajale so le ocene, ki pa so se glede na različne načine vrednotenja s strani kmetijstva oziroma gozdarstva precej razlikovale. Danes je zaraščanje zajelo tudi najboljša kmetijska zemljišča na ravninskih območjih v Prekmurju, v kmetijstvu pa je nastala nova zmeda na področju evidenc o zmanjševanju površine gozdov. Nerodnosti pri vzdrževanju karte rabe prostora nas lahko drago stanejo zaradi mednarodnih obveznosti Kjotskega protokola. Doma smo razumne odločitve o rabi prostora že opustili, kajti površina kmetijskih zemljišč v uporabi se je po letu 1991 zmanjšala za več kot 12% (Pintar in sod., 2012). Na razumne odločitve v občinskih prostorskih načrtih se ni mogoče zanašati, kaj pa lahko storijo gozdarski načrtovalci ob pozivu za krčitve gozdov, katerih zemljišča bi ponovno namenili kmetijski rabi?

Primernost opuščenih kmetijskih zemljišč za ponovno kmetijsko rabo

Če razmišljamo o možnostih za ponovno krčitev gozdov in oblikovanje nove kmetijske rabe prostora, moramo najprej poznati procese razvoja kulturne krajine in zlasti spremembe rabe prostora, ki so potekale od časa največje izrabe kmetijskih zemljišč na Slovenskem do današnjih dni. V kratkem

poznetku bomo predstavili koncepte, ki so jih tudi pri nas že pred desetletji uporabili za vrednotenje kmetijskih zemljišč ter ocenjevanje procesov deagrarnizacije slovenskega podeželja. V krajinski ekologiji uveljavljen koncept homogenih prostorskih enot – ekotopov je bil na podlagi značilnosti vegetacije, rabe prostora in oblikovitosti zemeljskega površja v pomoč pri določanju pedoloških kartirnih enot in ocenjevanju zgradbe krajinskih enot. Verjetno je bil pod takim vplivom raziskovanja fiziografskih in talnih značilnosti tudi na Slovenskem razvit eden od številnih konceptov krajinskih sistemov (Stritar, 1990). Predlagane so bile ocene o ločnicah, s katerimi je mogoče opredeliti naravne regije in kategorije zemljišč na Slovenskem na podlagi nadmorske višine 600 m in naklona zemljišč pri 20%, kasneje pa so bile upoštevane tudi v Programu razvoja podeželja RS (2007) pri oblikovanju težavnostnih razredov kmetijske pridelave. V konceptu vrednotenja kmetijskih zemljišč je bila posebna teža pripisana načinu izkoriščanja in rabi tal, na podlagi katerih je mogoče opredeliti tudi njihovo kakovost, ki se vrednostno odraža v naslednjem vrstnem redu (Stritar, 1990): vrt – njiva (sadovnjak) – hmeljišče – vinograd – travnik – pašnik – gozd – neplodno.

V prispevku bodo prikazani primeri krajinske zgradbe na Slovenskem, ki opozarjajo, da na ravni posameznih gozdnih sestojev ali krajinskih enot ni mogoče oblikovati ali privzeti poenostavljene metodologije, po kateri bi lahko presojali o možnostih za oblikovanje novih kmetijskih zemljišč in morebitnih krčitvah gozdov. Fiziografski dejavniki ne kažejo ostrih ločnic, s katerimi bi utemeljevali razlike med ohranjenimi in spremenjenimi gozdovi na nekdanjih kmetijskih zemljiščih. Naravni dejavniki so vplivali zlasti na obliko nekdanje poselitve, človek pa je vsaj do začetka 19. stoletja dal današnji kulturni krajini za strokovnega opazovalca neizbrisni pečat. Na kraškem svetu, oziroma na matični podlagi apnenca in dolomita, je današnji gozdni rob najpogosteje obstal na nekdanji meji med njivami in travniki (Hladnik, 1998). Za ekotope oziroma prostorske elemente v kulturni krajini so bili v krajinskoekoloških raziskovanjih privzeti bolj ali manj enotni tipi rabe prostora, ki na kraškem svetu dobro predstavljajo najmanjše ekološko homogene enote v krajini. Zaradi vsečne krajinske zgradbe je bilo na območjih nekaterih krajinskih parkov na primer določeno, da je treba ohraniti kmetijska zemljišča v sedanjem obsegu, ohraniti pa je treba tudi temeljne značilnosti parcelne strukture.

Ob presoji o morebitnih krčitvah gozdov, ki ležijo zunaj varstvenih območij gozdnogospodarskega načrtovanja ali omrežja habitatnih tipov Nature 2000, se verjetno ne bo mogoče opirati na zanesljive analize o kakovosti tal in njihovi primernosti za ponovno kmetijsko rabo. Lahko pa se opremo na arhivske vire, načine vrednotenja kmetijskih zemljišč, ki izhajajo iz zgodovinskega razvoja rabe kmetijskih zemljišč in številne artefakte, ki jih prepoznamo v naravnem okolju in tudi z njimi sklepamo o človekovi nekdanji rabi prostora. Na območju pohorskih celkov smo potrdili podoben proces spreminjanja kmetijskih zemljišč, označen kot ozelenjevanje in ogozdovanje (Klemenčič, 2002). Opuščena obdelovalna zemljišča so namenili travnikom in pašnikom, nekdanji pašniki pa so bili ogozdeni. Tako opuščanje zemlje oziroma prelog (Klemenčič, 2002) je značilno za celotno

Slovenijo in se vse bolj uveljavlja tudi na nekaterih ravninskih in za kmetijstvo ugodnih območjih. Presenetljivo je, da so tudi v tistih katastrskih občinah na Slovenskem, kjer se je gozdnatost v zadnjih 200 letih le malo povečala, nastale velike spremembe v krajinskih zgradbi (Šlaus, 2007). V času izdelave franciscejskega katastra so bile kmetije celkov še povezane na območjih negozdnih zemljišč in jih niso ločevali pasovi gozdov kot danes. Med nekdanjimi povezanimi kmetijami so še okoli leta 1960 snovali nasade smreke na strmejših travnikih in pašnikih. Tako pogozdovanje je bilo značilno za vse kmetije, od najnižje ležečih do tistih na najvišjih nadmorskih višinah Pohorja.

Na podlagi prikazanih primerov, ki niti ne predstavljajo statistično ali kako drugače reprezentativno izbranih območij rabe prostora in krajinske zgradbe na Slovenskem, ni primerno podajati predlogov in prispevkov za kmetijsko politiko in načrtovanje rabe prostoru. Ponujajo izhodišča za razumno presojo o morebitnih krčitvah gozdnih zemljišč in novem preoblikovanju kulturne krajine. Značilnosti kulturne krajine, ki izvirajo iz nekdanje rabe zemljišč na Slovenskem, je mogoče zanesljivo povzeti iz okolja geografskih informacijskih sistemov in arhivskih virov, zlasti franciscejskega katastra iz začetka 19. stoletja. Težje je mogoče oceniti odnos širše družbe in državljanov do kulturne krajine na Slovenskem, ko smo v zadnjih 20 letih opazovali uničevanje kmetijskih zemljišč s pozidavo in gradnjo prometnic.

- Cunder T. 1999. Zaraščanje kmetijskih zemljišč v slovenskem alpskem svetu. V: Sonaravni razvoj v slovenskih Alpah in sosedstvu. Gosar A., Kunaver J. (ur.). Dela 13. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete: 165–175
- Hladnik D. 1998. Nadzor gozdnih ekotopov na velikoprostorski ravni za sonaravno gospodarjenje z gozdom in gozdnato krajino. Doktorska disertacija. Ljubljana, UL, BF, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire: 286 str.
- Hladnik D., Žižek L. 2012. Ocenjevanje gozdnatosti v zasnovi gozdne inventure na Slovenskem. Zbornik gozdarstva in lesarstva, 97: 31–42
- Klemenčič V. 2002. Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. V: Podeželje na prelomu tisočletja : problemi in izzivi. Klemenčič M.M. (ur.). Dela 17. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete: 7–21
- Pintar M., Lobnik F., Bohanec B. 2012. Apel proti pozidavi kmetijskih zemljišč. Ljubljana, UL, BF, Oddelek za agronomijo.
www.bf.uni-lj.si/fileadmin/users/1/agronomija/Oddelek/Izjava_za_javnost_KZem.pdf
- Stritar A. 1990. Krajina, krajinski sistemi, raba in varstvo tal v Sloveniji. Ljubljana, Partizanska knjiga: 173 str.
- Šlaus B. 2007. Ocenjevanje krajinske zgradbe na Pohorju. Diplomsko delo. Ljubljana, UL, BF, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire: 86 str.